

Att jobba med autentiska källor för att utveckla elevernas historiska tänkande

JOHAN SAMUELSSON*

Karlstads universitet

Anders Nersäter, *Learning history in an enquiry and source-based practice: What do students need to learn in relation to second-order concepts to be able to handle historical sources?* (Jönköping University, School of Education and Communication 2018). 182 s.

Övergripande utgångspunkter och frågeställningar

Learning history in an enquiry and source-based practice: What do students need to learn in relation to second-order concepts to be able to handle historical sources? är Anders Nersäters avhandling i pedagogik med didaktisk inriktning, men med tanke på dess fokus kan avhandlingen också klassificeras som en historiedidaktisk studie. I avhandlingens inledning lyfts några mer övergripande uppfattningar om historia och skolämnet historia fram. En uppfattning ligger nära det många dagligdags tänker på när historia som ämnesområde diskuteras, att historia är information om det förflutna och ska bidra till att fostra dugliga och patriotiska medborgare. Tidigare studier av skolungdomar visar att det är en vanlig förståelse av ämnet. Men det noteras också att historia som skolämne handlar om kunskap om hur historia skapas och att det kan finnas olika tolkningsperspektiv rörande det förflutna. I detta perspektiv är bland annat arbetet med källor centralt. Inte minst blir det då viktigt att eleverna får praktisera "historievetenskap" och historisk metod. Historieämnet blir då mer samhällsorienterat och Nersäter påpekar att ämnet kan bidra till viktiga medborgerliga kompetenser.

Ytterligare en övergripande utgångspunkt för Nersäter är den förändring av forskning och skolutveckling som skett den senaste tiden. I svensk modern skolhistoria hade storskaliga kvantitativa studier genomförda av pedagogiska institutioner och skolmyndigheter en central roll när kunskap om skolan skulle genereras. Men sedan åtminstone 2000-talets början har vad

* Professor i historia, fakultetsopponent

som kan kallas en *practical turn* slagit igenom inom skolforskningen. I denna inriktning blir lärarna själva viktiga kunskapsproducenter via deltagande i praktisknära studier av undervisning. Lärarna tänks då via sin praktiska erfarenhet kunna bidra med kunskap om hur undervisningen kan utvecklas. En syn på att skolämnet historia kan bidra till viktiga medborgerliga kompetenser, och ett nytt perspektiv på hur relevant kunskap om undervisning genereras kan alltså sägas ligga till grund för Nersäters studie.

I avhandlingen finns ett kunskapsintresse av att, genom praktisknära studier, se på hur undervisningen kan utvecklas så att eleverna får ett mer vetenskapligt förhållningssätt till historia. Mer specifikt är syftet att bidra med kunskap om vad elever behöver lära i relation till specifika historiska begrepp som gör det möjligt för dem för att hantera historiska källor och konstruera historiska redogörelser.

De forskningsfrågor som står i fokus är: Vad behöver elever lära sig i relation till begreppen historiska belägg och historisk empati för att kunna hantera historiska källor? Vad behöver eleverna lära sig i relation till begreppet orsaksresonemang för att kunna konstruera historiska redogörelser? Avhandlingen är en sammanläggningsavhandling och består av en kapp med eget syfte och egna frågeställningar, samt ett antal redan publicerade artiklar. Dessa artiklar har behandlat orsaker till *the scramble for Africa*, avkolonialiseringen, elevers förståelse av historiska källor och hur undervisning kan designas för att utveckla det historiska lärandet.

Teoretiska utgångspunkter

I den teoretiska genomgången redogörs för centrala historiedidaktiska perspektiv. Nersäter beskriver i sin genomgång av historiedidaktisk forskning och teoribildning i huvudsak två traditioner inom fältet. Den tyska historiemedvetande-traditionen är ett av de dominerande perspektiven i framför allt svensk forskning. Sammanfattningsvis ser man här historia i ett kulturellt och samhälleligt perspektiv och intresset riktas mot hur individer erfar, tolkar och orienterar sig temporalt. Ett centralt begrepp, naturligtvis, är historiemedvetande som handlar om förhållandet mellan då, nu och sedan. Även hur historia brukas av olika aktörer röner stort intresse i denna tradition. I Sverige har perspektivet fått betydande genomslag i forskningen och man kan också notera att det är ett statligt och politiskt sanktionerat perspektiv i och med att de svenska kursplanerna i historia i hög grad har inspirerats av perspektivet. Men inom historiedidaktisk forskning finns också influenser från den anglo-saxiska kultursfären och här har *historical thinking*-perspektivet fått stort genomslag. Inom denna tradition är kopplingen till disciplinära perspektiv tydlig och intresset riktas mot hur undervisningen kan utveckla förståelse för det som inom historiedidaktiken kallas

tolkningsbegrepp. Exempel på sådana begrepp är orsak-verkan, empati och signifikans. Även utvecklingen av elevernas källkritiska förmågor och hur människan kan påverka samhällsutvecklingen intresserar forskarna.

Samtidigt finns det forskning som visar att historieundervisning ofta förmedlar skildringar av händelser och förändringsprocesser i det förflutna som fasta redogörelser snarare än som kännetecknade av olika perspektiv och tolkningar. Problemet är enligt den forskning Nersäter refererar att det medför en risk att elever inte ser att kollektivt och enskilt handlande har kraft att påverka historiska processer. Det kan också leda till att elever inte medvetandegörs om det förflutnas mångfald eller att deras nationella narrativ inte nödvändigtvis har varit en berättelse om ständiga framsteg. En kvalitativ historieundervisning ska givetvis förmedla gedigen kunskap om det förflutna. Men utöver sådana kunskaper bör elever också erbjudas möjligheten att lära sig hur historisk kunskap konstrueras och tillåtas praktisera de metoder som detta förutsätter, enligt avhandlingen.

I avhandlingen argumenteras det för att en undervisning som utgår från en fråge- och källbaserad praktik inramad av tolkningsbegrepp har förutsättningar att förbereda elever för aktivt deltagande i samhällslivet. Denna undervisning möjliggör dessutom för dem att orientera sig i samhällets historiekultur, enligt Nersäter.

Metod och material

Avhandlingen är en praktiktäna klassrumsstudie, vilket innebär att empirin har samlats in med hjälp av verksamma lärare. För att då få svar på sina forskningsfrågor har Nersäter jobbat med en så kallad *Learning study*-ansats. Det innebär att olika undervisningsupplägg genomfördes för att på så sätt se hur elevernas historiska tänkande kunde utvecklas i förhållande till källanvändning och historiska begrepp. Exempelvis fick eleverna jobba med två kartor över Afrika före och efter *the scramble for Africa*. I uppgiften skulle de med stöd i utdrag av källor svara på frågor om vad som drev på kolonialiseringen av Afrika. Planeringen av undervisningen skedde genom att forskare och lärare tillsammans resonerade om upplägg och sedan också gemensamt genomförde lektioner som syftade till att utveckla elevernas historiska kompetens. Bland annat fick eleverna jobba med historiska källor med tillhörande frågor som knöt an till spörsmål om vad som driver historisk utveckling. I analysen användes historiedidaktiska perspektiv och begrepp, som exempelvis orsaksförklaring. Men Nersäter inspirerades också i analysen av variationsteorin, en lärandeteori som sammanfattningsvis går ut på att finna kritiska aspekter som hindrar elevernas kunskapsutveckling.

I avhandlingen har samverkan med flera lärare och gymnasieklasser skett och flera lektionsserier genomfördes där olika undervisningsupplägg prö-

vades och analyserades. Material som samlades in var exempelvis för- och eftertest, filmer och observationer av undervisningen.

Resultat

Det är ett rikt material som ligger till grund för studien och flera centrala delar av elevernas historiska tänkande har studerats. Några aspekter av detta är särskilt intressant att lyfta fram, framför allt är frågor om elevernas förståelse av historisk utveckling relevanta att se på. Analysen av undervisningen visade att elever kunde inta olika förhållningssätt till vad som driver och orsakar historisk utveckling. I analysen av elevernas arbete med källor som rörde *the scramble for Africa* framkom några perspektiv som eleverna hade gällande orsaker till utveckling:

- Inga orsakssamband identifierades, eleverna kopplar inte förändring till en tydlig orsak, historia är något som bara händer
- Orsaker identifieras, men bara av materialistisk/ekonomisk art
- Utvecklade orsaksresonemang förelåg hos eleverna, eleverna förmådde att se flera orsaker och kopplade dessa till en historisk kontext
- Utvecklade orsaksresonemang där eleverna förmår att kontextualisera händelseförlopp förelåg, eleverna kunde också värdera betydelse av olika aspekter.

Som synes kan relativt tydliga kvalitativa skillnader identifieras gällande elevernas perspektiv på historisk förändring. I ett historiedidaktiskt perspektiv är det första förhållningssättet extra problematiskt och Nersäter försökte fånga vad som möjliggjorde att eleverna fick ett mer kvalificerat historiskt tänkande. Han gjorde det genom att analysera centrala aspekter som behövdes för att utveckla förståelsen för vad som orsakade *the scramble for Africa*. Det vill säga: Vad ska lärare tänka på när de undervisar om ett historiskt fenomen som *the scramble for Africa*. Exempel på viktiga aspekter eleverna behövde kunna var enligt analysen:

- Identifiera att *scramble for Africa* hade orsaker, det var inte något som "bara hände"
- Identifiera att orsaker kan var både långsiktiga och kortsiktiga
- Identifiera att det fanns orsaker av olika vikt
- Identifiera hur olika nivåer av samhället samverkar i utvecklingen.

Nersäter har också närstuderat hur elever erfor och uppfattade historiska källor i samband med att det empiriska materialet analyserades. I analysarbetet identifierades några viktiga aspekter som behövs för att få en god kunskap om arbetet med källor och skapandet av historiska narrativ. Några intressanta resultat var exempelvis betydelsen av att utveckla elevernas för-

måga att kontextualisera historiska källor, samt förmågan att pendla mellan olika kontextuella och temporala sammanhang. Vidare pekar Nersäter på att källkritiken inte får bli för mekanisk, vilket faktiskt kan hindra elevernas lärande.

I en avslutande syntes där resultaten från de olika studierna länkas till teoretiska perspektiv och avhandlingens frågeställningar lyfts några viktiga aspekter av historiskt tänkande fram. Forskningsfråga ett handlade om vad elever behöver lära sig i relation till tolkningsbegreppen historiska belägg och historisk empati för att kunna hantera historiska källor. I avhandlingen hävdar Nersäter exempelvis att epistemologisk förståelse är centralt. Det handlar bland annat om att eleverna ska förstå att historiska källor inte kan betraktas som oproblematiserad och neutral information. Nersäter återkommer här också till betydelsen av att eleverna måste kunna frigöra sig från perspektiv som bara utgår från egna samtida referensramar och värderingar. Även betydelsen av goda kontextkunskaper lyfts fram i avhandlingen, samt naturligtvis goda kunskaper i källkritiska metoder.

Forskningsfråga två rörde vad eleverna behövde lära sig i relation till tolkningsbegreppet orsaksresonemang för att kunna konstruera historiska redogörelser. Resultat ligger rätt nära de aspekter som identifierades i samband med att fråga ett behandlades. Exempelvis pekar Nersäter på att det krävs en grundläggande epistemologisk förståelse för att förändringsprocesser också handlar om orsaker till förändring. Vidare är den temporala förståelsen viktig och här betonar Nersäter betydelsen av att eleverna förmår koppla både långsiktiga och kortsiktiga orsaker till händelser. Likaså är det viktigt att eleverna kan se hur aktörer och samhällsstrukturer ofta samverkar i förändringsprocesser.

Slutord

Avhandlingen är inspirerande att läsa och rör ett område av hög relevans för ungdomsskolans lärare, men resultaten har också relevans för lärare verkssamma inom högre utbildning då den visar på vilka föreställningar de studenter som kommer från ungdomsskolan har när de kommer till högskolor och universitet. Även om de slutsatser som dras i avhandling är av karaktären teoretisk generalisering (d.v.s. det är inte en effektstudie som pekar ut exakt hur man ska undervisa) bidrar den med begrepp och perspektiv som har förutsättningar att utveckla undervisningen. Vissa invändningar kan göras mot avhandlingen. Delar av den engelska begreppsapparaten är inte helt kommunikativ, till exempel är begrepp som evidens och belägg inte helt oproblematiserade i förhållande till begrepp som används inom historiedisiplinen. Överlag är avhandlingen relativt väldisponerad och välskriven, men

några smärre irriterande korrektur- och formaliabrister finns. Det är ibland svårt att följa hur de olika undervisningsförsöken lades upp exempelvis. Resonemangen om hur historiker använder källor och jobbar historiskt borde också ha nyanserats.

Men med detta sagt finns flera styrkor. Avhandlingen tar på ett bra sätt avstamp i tidigare forskning, framförallt internationell. Den tar också på ett relevant sätt stöd i internationell historiedidaktisk teoribildning från framförallt den anglosaxiska kontexten. På många vis bekräftar den tidigare internationella studiers resultat, de utmaningar och problem som identifierats exempelvis gällande det faktum att elever i många fall betraktar källor som objektiv och neutral information.